

mogućnost antenatalne dijagnostike. Autorica smatra da se antenatalna ili prenatalna dijagnostika ne da zaustaviti, budući da rano otkriva postojanje bolesti i deformacije. Autorica također smatra da je mogućnost pobačaja sastavni dio te dijagnostike, kad se naime otkriju takve bolesti i takvi defekti kojima nema lijeka (str. 89). Dakako da katolička moralna tu ima svoje rezerve. Ulrich Tettenborn ima članak o prekidu trudnoće u genetskom i liječničkom pogledu. On navodi kako je u Saveznoj Republici Njemačkoj 1983. bilo 86.529 pobačaja (registriranih), tj. 145,2 na 1.000 rođenih. Golema razlika u odnosu prema Jugoslaviji, gdje približno na jedno živo rođeno dijete dolazi jedan pobačaj, te možemo govoriti o pravoj »pandemiji« pobačaja (prof. Breznik). Od svih pobačaja u Njemačkoj 1843. god. 2,1% bilo je na temelju »dječje« (kindliche) indikacije, tj. na temelju teške bolesti ili oštećenja djeteta. Čini se da je u ovom slučaju bolje govoriti o »dječjoj« negoli o »eugeničkoj« indikaciji, budući da »eugenička« indikacija podsjeća na društveno-političke motive.

U odsjeku o pravnim i političkim aspektima Norbert Binder govori o »genetskoj tehnologiji između slobode istraživanja i zaštite od opasnosti«. On spominje smjernice što ih je izdao njemački ministar za istraživanja i tehnologiju te, budući da ih se znanstvene institucije pridržavaju, zasada nije potrebno izdati posebne zakone. Pravnik Albin Eser govori o humanoj genetici u pravnom i socijalno-političkom pogledu. On drži da je veoma zabrinjavajuće što oplodena a još neugnježđena jajašca nisu pravno zaštićena. Posebice se protivi, kako je i naravno, eventualnim pokusima oplodnje ljudskih i životinjskih spolnih stanica i kloniranja.

U teološko-etičkom odsjeku prvi je članak J. Reitera, jednoga od urednika knjige. Njegov prilog glasi: »Etički aspekti genetskog istraživanja i genetske tehnologije«. Iznosi neka opća načela: načelo poopćivanja, »fairness«, ljudsko dostojanstvo, odgovornost, (katoličko) vjersko usmjerenje i kriteriji sadržani u kodeksima medicinske etike. Na kraju donosi »deset zapovijedi« za one koji se bave genetskom tehnologijom. Također Volker Eid, drugi katolički moralist, govori o načelima medicinske etike u teološko-etičkom kontekstu. Antonellus Elsässer obrađuje »izvanzajesnu oplodnju i pokuse na ljudskim embrijima«, također u teološkoj perspektivi. Ugledni moralist Alfons Auer (Tübingen, sada u mirovini) ima kao temu svog priloga tzv. »dječju« indikaciju, tj. kad se s moralnom sigurnošću predviđa da će se dijete roditi teško bolesno i oštećeno. Autor je protiv pobačaja i u tom sluča-

ju, osim kad je oštećenje takvo (npr. »anencefalija«) da se može samo govoriti o vegetativnom životu.

Zadnji je dio posvećen »praktičnim usmjerjenjima«. Ursel Theile bavi se pitanjem genetskog savjetovanja (Genetic Counseling, započeo S. C. Read već 1947. godine), koje je već danas aktualno, a postat će sve više. Ulrike Hillig govori o ciljevima genetskog savjetovanja. Nekim bračnim parovima preporučit će se da nemaju djece, a druge će se upozoriti na opasnost rizika. U ovom savjetovanju nema mjesta eugeničkim razlozima koji se tiču cijelog pučanstva. Ursel Theile u svom kratkom prilogu tumači narav i modalitete genetskog izvješća pošto je obavljeno savjetovanje. Na kraju Maria Stührenber i Eberhard Passarge govore o alternativama kad se ne preporučuje rađanje. Uz posvojenje i brigu za neko dijete spominju i heterolognu oplodnju, što nije prihvatljivo sa stajališta katoličke moralne teologije.

Ova knjiga obrađuje tematiku koja sadrži i mogućnosti i opasnosti. U suočenjima s raznim problemima koji se ovdje nameću, važno je čuvati i razvijati temeljnu liniju kršćanskog humanizma, a pritom ispitivati korak po korak nove postupke. Ovo je područje izazov za moraliste danas. Tom izazovu ne možemo i ne smijemo izbjeći. Knjiga sadrži mnogo informacija i materijala za razmišljanje.

Marijan Valković

Helmut PIECHOWIAK (ur.), *Ethische Probleme der modernen Medizin*, M. Grünewald, Mainz, 1985, str. 182.

U nizu »Moralna teologija interdisciplinarno« (urednik V. Eid, u izdanju nakladne kuće Matthias Grünewald u Mainzu) izišla je ova knjiga »Etički problemi moderne medicine«. Urednik knjige, liječnik i evangelički teolog, akademski je savjetnik Sveučilišne poliklinike u Münchenu.

Knjiga sadrži deset priloga. Među suradnicima je i katolički moralist iz Münchena Johannes Gründel.

U prvom prilogu neurokirurg iz Hamburga Rudolf Kautzky (sada u mirovini), koji češće piše u vezi s pitanjima medicinske etike, obrađuje (ukratko) problem slike o čovjeku (Menschenbild) u modernoj medicini. On ističe kako je ta slika u biti odraz one slike koju liječnik ima o sebi. Upozorava na opasnost potcjenjivanja psihičkih elemenata i osjećajnosti i ističe složenost čovjeka u psihičkom i tjeles-

nom pogledu. Münchenski moralist J. Gründel dao je svom prilogu naslov: »Da li porast znanja ugrožava život? Etičke implikacije sve većeg mnoštva informacija o djetetu na putu da se rodi (nasciturus)«. Autor, dakako, ne zabacuje napredak znanosti na području antenatalne dijagnostike, ali nije ni slijep pred opasnostima. Nakon nekih općih pojmova (označujući teološku etiku kao »etiku odgovornosti«) govori o nekim konkretnim pitanjima (pokusi, oplodnja in vitro, genetske pretrage, heterologna oplodnja). S obzirom na homolognu oplodnju in vitro, autor je s mnogim drugim moralistima ne smatra načelno nedopustivom, i pritom se izričito distancira od izjave kard. Höffnera, predsjednika Njemačke biskupske konferencije, kojom je ovaj osudio oplodnju in vitro u svakom slučaju. Drukčiji je slučaj s heterolognom oplodnjom, koju ni Gründel ni drugi katolički moralisti ne prihvaćaju. Gründel uz to daje neke kriterije korisne u raspravljanju o ovim pitanjima. Urednik knjige H. Piechowiak ima prilog o »medicini za slučajeve katastrofa«, misleći pritom prvenstveno na slučaj atomskog rata. Vojna medicina pokušava tu izraditi neke kriterije, posebice u vezi s problemom prioritete pomoći u slučajevima masovnih katastrofa (komu pružiti prvu pomoć?), ali autor ukazuje na problematičnost tih kriterija (posebice onih koji polaze od pojma »triage«). O temi još izrazitije raspravlja Harald Theml u svom prilogu »Pitanja upućena medicinskoj etici u uvjetima atomske ugroženosti«. Autorov je zaključak da bi liječnici morali ustati protiv atomskog rata, a ne izrađivati planove za pomaganje u slučaju atomskog rata. Takvi planovi ne vode ničemu, a već sam rad u tom smjeru pretpostavlja mogućnost atomskog rata i na neki način priprema mu teren. Dakako da je to gledište »quaestio disputata«, te će mnogi generali i političari olako prijeći preko problema, ali vrijedi se zamisliti nad autorovim razlaganjima. Tu se nameće problem mogućnosti i dometâ tzv. »civilne zaštite« u slučaju atomskog rata, naime koliko je ona stvarna mogućnost a koliko iluzija.

U oзраčju černobilske katastrofe postao je akutan problem radijacije, a s time i mogućnosti liječenja transplantacijom koštane srži. Ta se metoda, inače, upotrebljava u nekim slučajevima oboljenja od raka. Liječnica Christine Bender-Götze govori o tom problemu u prilogu pod znakovitim naslovom: »Liječenje kao opterećenje«. Ona obrađuje medicinske mogućnosti i granice takva liječenja ne mimoilazeći ni ekonomsku stranu (u Njemačkoj postupak prosječno stoji 102.000 DM). Uzevši sve u obzir, mala je pomoć u slučaju masov-

nih katastrofa. Psihološki aspekt liječenja transplantacijom koštane srži obrađuje Angelika Lüers-Wegscheider. Ona prikazuje psihološke teškoće (»opterećenja«) kojima su izloženi pacijenti, davaoci i zdravstveno osoblje.

Američki filozof njemačko-židovskog podrijetla Hans Jonas, poznat u novije vrijeme osobito zbog isticanja »etike odgovornosti« (Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation, Frankfurt, 1979), u svom prilogu iznosi »filozofska razmišljanja o pokusima na ljudskim subjektima«. On ističe specifičnost takvih pokusa. On ovdje, kao i u drugim prilikama, upozorava na oprez, mjeru i potrebu ljestvice vrednota. Ne moramo tzv. napretku pošto-poto žrtvovati neke važne aspekte ljudskog dostojanstva.

Urednik knjige H. Piechowiak u svom drugom prilogu raspravlja o problemima u vezi s uporabom simuliranih lijekova (placebo) u liječenju i istraživanjima. Pritom pravi razliku između doista simuliranih »placebo« i tzv. intermedijarnih, tj. onih koji se u velikoj vjeri propisuju i uzimaju u nekim bolestima kao lijek, iako objektivno nemaju utjecaja na bolest koju se želi liječiti. Zanimljiv je podatak da, prema nekom američkom priručniku kliničke farmakologije, 35-40% svih liječnički propisanih stvari pripada ovoj kategoriji. No autor se u prvom redu bavi simuliranim »lijekovima«. Zaključuje da se treba kritičnije odnositi prema njima u liječenju i istraživanjima, to više što su upleteni mnogovrsni čimbenici (etički, medicinski, psihološki, ekonomski).

Evngelički bolnički župnik Waldemar Pisanski opisuje ukratko pastoralni razgovor s bolesnicima, više u obliku poticaja i natuknica. Posebice ističe potrebu slušanja (stoga naslov prilogu »Resonanz geben«). Evngelički teolog Dietrich Ritschl u svom »Razmišljanju o umiranju« dotiče se nekih etičkih pitanja u vezi s »praćenjem« umirućih. Govori o raznim tipovima »tjeskobe« pred smrću i o pristupima tijekom povijesti. Autor posebice ističe pojam osobne »povijesti« (Story) bolesnika i umirućega, u koju treba da se užive oni koji žele i treba da pomognu, a to nisu samo liječnici.

U posljednjem prilogu Dietrich von Engelhardt, profesor povijesti medicine, iznosi opis postupanja s bolesnicima u književnosti. Dakako, autor članka može se osvrnuti samo na desetak pisaca (Balzac, Tolstoj, A. Stifter, Proust, Kafka...). Autor zaključuje kako je ići putem slobode i humanosti, ljubavi i odgovornosti, ali i prihvaćanja raznih bolesti i opterećenja.

Na kraju je dana važnija literatura s područja medicinske etike, i opća (bibliografije,

rječnici, časopisi, opći uvodi) i posebna (antropologija, filozofija, početak života, sredina života, kraj života).

Djelo obrađuje teme od kojih neke nisu u nas stručno i zaokruženo obrađene ni u krugovima liječnika i drugih znanstvenika ni u krugovima etičara i moralista. Vrijeme je da se i u nas stručno i odgovorno pride ovim problemima na široj interdisciplinarnoj i humanističkoj osnovi. Problemi medicinske etike u nas su krajnje zanemareni.

Marijan Valković

Volker EID (ur.), *Euthanasie oder Soll man auf Verlangen töten?*, 2. izd., M. Grünewald, Mainz, 1985, str. 211.

Prvo izdanje ove knjige izašlo je 1975. godine. Sada izlazi kao prošireno izdanje u nizu »Moralna teologija interdisciplinarno«, koji uređuje sam V. Eid. Tekst prvog izdanja doslovce je pretiskan (i stranice se podudaraju) uz tri dodatka koja ukupno iznose dvadeset stranica. Priređivač je napisao nov predgovor, a literatura (njemačka i ponešto engleske) upotpunjena je do 1984.

Urednik i nakladna kuća M. Grünewald odlučili su se na ovo drugo izdanje jer je diskusija o eutanaziji sve aktualnija, a sama knjiga po svom sadržaju i obradi i danas je veoma korisna, što nije baš čest slučaj na području današnje medicinske etike. U međuvremenu V. Eid je u suradnji s drugima izdao »interdisciplinarno« dvije knjige sa srodnom tematikom: V. Eid — R. Frey (ur.), *Sterbehilfe oder Wie weit reicht die ärztliche Behandlungspflicht?*, Mainz, 1978 (Pomoć pri umiranju ili dokle dopire dužnost liječnika da liječi?) i P. Becker — V. Eid (ur.), *Begleitung von Schwerkranken und Sterbenden. Praktische Erfahrungen und wissenschaftliche Reflexionen*, Mainz, 1984 (Praćenje teško bolesnih i umirućih. Praktična iskustva i znanstvena razmišljanja). Iz svega proizlazi da Volker Eid, profesor moralne teologije u Bambergu, uzima bolest, umiranje i smrt, s raznim popratnim problemima, kao uže područje svoje specijalizacije.

Knjiga o eutanaziji (*Eutanazija ili da li da se ubija na zahtjev?*) sadrži deset članaka i dva dokumenta. Najprije je riječ o eutanaziji, onda o pomoći pri umiranju te o teološkim implikacijama.

U prvom članku priređivač V. Eid daje povijesni presjek problema eutanazije. Zatim poznati neurokirurg Rudolf Kautzky raspravlja o »slobodi umirućeg i o dužnosti liječnika«. S obzirom na diskusije u Njemačkoj u vezi s

eventualnom promjenom zakona i dopustivosti »ubijanja na zahtjev«, autor kaže da je osobno iz praktičnih i načelnih razloga protiv te promjene, ali nije siguran da li se takav stav može zastupati i na društveno-pravnom području, imajući pred očima pluralističke stavove u društvu. Slijedi članak profesora prava Albina Esera »Pomoć pri umiranju i eutanazija u pravom pogledu«. On je kao pravnik krajnje skeptičan s obzirom na pozitivne učinke eventualne zakonske promjene. Kad bi se poduzimale potrebne mjere na socijalnom i političkom području da se čovjeku olakša, »samoostvarenje« i u umiranju i smrti, problem »umjetne smrti« — zaključuje autor — razriješio bi se sam po sebi. Tako misle i mnogi drugi. Priređivač knjige V. Eid u svom drugom i širem članku postavlja pitanje o »slobodnom raspolaganju vlastitim životom«. On kaže kako mora pošteno priznati da, teoretski gledano, postoji određen stupanj nesigurnosti s obzirom na apsolutnu nedopustivost aktivne eutanazije. Pritom se poziva i na K. Rahnera, koji je držao potrebnim dublje proučavanje, budući da su postojeće norme dosta općenite (»blosse Faustregeln«, str. 90). Ali u praktičnom pogledu i on je veoma skeptičan s obzirom na zakonsku dopustivost aktivne eutanazije, što će u predgovoru iznijeti kao opći ton cijele knjige. Josef Mayer-Scheu, bolnički župnik u Heidelbergu, u svom prilogu iznosi veoma lijepa iskustva i razmišljanja o zajedničkom pomaganju svijui pri umiranju (»mitmensschlich«): liječnika i bolničkog osoblja, rodbine i, ne na zadnjem mjestu, bolničkog duhovnog pastira. To nije laka zadaća, te se na nju treba pripremiti. Autor posebno ističe korist tzv. »Balintovih skupina« u bolnicama. Očito da je i svećenicima u bolnicama potrebna posebna pastoralna naobrazba (*Clinical Pastoral Education*). Psiholog Norbert Erlemeyer nastoji pristupiti problemu eutanazije iz perspektive psihološke tanatologije. Donosi mnoštvo iskustvenih psiholoških podataka, među kojima je možda najvažniji da su teško bolesni i umirući često do zadnjeg trenutka otvoreni za zbivanja u svojoj sredini. Autor, čini se, računa i s mogućnošću aktivne eutanazije, ali tek pošto su iscrpljene sve psihološke i psihoterapeutske mogućnosti. Tada to ne bi bilo skraćivanje života, nego »individualna pomoć u prevladavanju otcjepljenja od zemaljskoga« (str. 131). Sociolog Ferdinand W. Menne pristupa problemu pod sociološkim aspektom. Njegov je zaključak da je potrebno određeno samooograničenje na području biotehnologije, posebice u vezi s umiranjem, kao ustuk pretjeranoj hospitalizaciji i »aparataj medicini«. Pedagog Walter Thomas se pita: može li